

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ**

**Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи**

Незгодінський Віталій Ігорович

**ФОРМИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ, ЯКІ
ВЧИЛИ НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї**

спеціальність 231 Соціальна робота

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою (освітньо-науковою програмою)
«Соціальна робота»

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
к.пед.наук, Коляда Тетяна Василівна

Умань – 2021

Актуальність дослідження обумовлена тим, що останніми роками громадськість України все більше переймається проблемою домашнього насильства – одного з найболючіших соціальних явищ. У державі розгорнута широка соціальна інформаційна кампанія із висвітлення існуючої проблеми, триває спільна робота державних структур, органів місцевої влади з громадськими об'єднаннями щодо профілактики та протидії домашньому насильству. В Україні та інших регіонах світу спостерігається значна різноманітність форм та способів знущання в сім'ях. Домашнє насильство – форма насильства, що найбільш прихована, часто не усвідомлювана ані постраждалими, ані представниками влади та суспільства. Однак саме домашнє насильство породжує цілу низку негативних суспільних явищ. Насильство існує у всіх соціальних групах, незалежно від рівня доходу, освіти, становища в суспільстві, класових, расових, культурних, релігійних, соціоекономічних аспектів. Явище домашнього насильства сьогодні є предметом уваги не тільки правоохоронних органів, а й учених, психологів та педагогів, які намагаються зрозуміти його причини й розробити дієві заходи запобігання та протидії. Проте якщо до проявів насильства «на вулиці» суспільство ставиться здебільшого негативно, то насильство вдома більшість людей досі сприймають як норму. У багатьох європейських країнах ця проблема активно обговорюється і досліджується. Наша країна теж не залишається осторонь цього процесу.

На початку ХХІ сторіччя Україна стала однією з перших країн Східної Європи, яка визнала домашнє насильство важливою суспільною проблемою, позбавивши кривдників можливості ховатись за ширмою невтручання у приватне життя. Утім, прийнятий ще у 2001 році Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (на сьогодні втратив чинність), хоча й вказував на правові та організаційні засади попередження та юридичну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, проте не містив ефективних заходів припинення такого насильства, впливу на кривдника та допомоги постраждалим особам. Проблема домашнього насильства, а переважно це –

насильство над дітьми та жінками, часто замовчувалась як власне постраждалими, так і правоохоронними органами. Оскільки в незалежній демократичній Україні має місце розуміння громадськістю важливості дотримання прав людини й особистих свобод, домашнє насильство набуває ознак соціально усвідомленої проблеми. Адже це вже не особиста справа кривдника та його жертви, а проблема, що потребує загальної уваги й ужиття конкретних заходів на рівні державної політики, спрямованих на її вирішення. Насильство є антитезою демократії. Домашнє насильство є серйозним порушенням прав людини, що їх держава має обстоювати й захищати. Серед них – право на життя та фізичну недоторканність; право не бути об'єктом знущань чи жорстокого, нелюдського або принизливого поводження; право на свободу від дискримінації за ознакою статі; право на здоровий та безпечний розвиток тощо. Україна ратифікувала низку міжнародних угод, узявши тим самим на себе зобов'язання щодо захисту людей від насильства, в тому числі домашнього. На жаль, для багатьох наших співвітчизників найближчі люди стають джерелом небезпеки. Для того, щоб стало можливим вплинути на цей процес, треба усвідомити, як і чому відбувається домашнє насильство, яким чином воно впливає на причетних до цього осіб і як можна оволодіти корекційними методиками впливу на агресивну поведінку людей. Хоча від фізичного насильства переважно страждають жінки, ця проблема не може розглядатися як суто жіноча. Проблема домашнього насильства повинна вирішуватися з огляду на її багатовимірність, базуючись на реальній ситуації в країні.

Громадськість і держава зобов'язані протидіяти домашньому насильству, вживаючи заходів для зміни поведінки кривдників, що його вчиняють. Це дуже важливо, адже навіть у випадку розлучення з одними партнерами, кривдники продовжують жорстоке поводження в інших стосунках, з дітьми, близькими та соціальним оточенням. Крім того, від домашнього насильства страждають і самі кривдники через брак любові та підтримки від своїх близьких та оточуючих. Стереотип виховання дітей

батьками методом фізичного покарання закладений у свідомості й застосовується з покоління в покоління як найбільш ефективний і дієвий. На жаль, лише на початку ХХ століття система виховання поступово почала набувати сучасного вигляду. Попри це, у деяких сучасних сім'ях досі використовується психологічне й фізичне насильство як способи виховання дитини. Шкідливість фізичного покарання полягає передусім у тому, що воно збуджує нервову систему дитини, а саме стресову її частину. Психіка, яка у дитинстві ще незріла, переживає негативний вплив, що перебільшує можливості сприйняття. При цьому дитина може втрачати чутливість до інших засобів виховання. Потрапляючи у приймаюче та любляче середовище, дитина може закриватися від нього й не довіряти людям. Натомість насильницькі «педагогічні методи» закріплюються у свідомості, а згодом учорашні діти використовуватимуть їх як найбільш впливові й ефективні для виховання власних дітей. Діти, які зазнавали фізичного насильства та приниження від близьких людей, обов'язком яких є захист їх прав, можуть надалі мати проблеми з довірою та безпечною прив'язаністю, що часто спричиняє появу психологічного дискомфорту й розладів у родинних стосунках, низьку самооцінку та складнощі соціального функціонування. Через домашнє насильство чимало дітей залишають сім'ї, вдаються до самогубства або до насильства як способу взаємодії з іншими людьми. Наслідком фізичного насильства над дитиною може бути агресивна поведінка, депресії, свідоме блокування спогадів про пережите насильство. Тривале фізичне насильство призводить до затримки розвитку дитини, що негативно позначається на успішності її навчання. Діти, до яких батьки застосовують фізичні покарання, з одного боку, є постраждалими, а з іншого – нерідко самі стають кривдниками. Незалежно від того, хто чинить домашнє насильство над дитиною, одним із руйнівних наслідків цих дій є формування у скривдженого жорстокості та прагнення помститися. Здебільшого набутий досвід, навіть украй негативний, позначається на наступному поколінні. Діти – постраждалі від домашнього насильства – часто втрачають здатність

протидіяти насильству, повагу до власного тіла, що спричиняє формування в них віктимної поведінки за умов загрози сексуальної експлуатації, використання їх у порнографічному бізнесі, проституції, торгівлі людьми тощо. Україна є однією з небагатьох держав світу, в якій реалізуються програми, спрямовані на корекцію насильницької моделі поведінки для осіб, які вчиняють домашнє насильство. Робота з кривдниками становить невід'ємну частину діяльності уповноважених органів з протидії домашньому насильству, оскільки допомагає таким особам осмислити власну насильницьку поведінку, усвідомити її витоки та прояви та змінити патерни своєї поведінки. Довготривала корекція поведінки особи, яка вчинила насильство, не лише допомагатиме налагодити гармонійне життя в межах сім'ї, родини, а й поліпшуватиме майбутнє дітей, які перестануть бути свідками домашнього насильства.

Фундаментальні основи сучасних теорій насильства були закладені в дослідженнях Х. Арангурена, Г. Блумера, М. Вебера, Д. Галтунга, Л. Гумпловича, Р. Дарендорфа, Е. Дюркгейма, Г. Зіммеля, Л. Козера, К. Маркса, Р. Мертона, Г. Москі, У. Самнера, Н. Смелзера, А. Смолла, П. Сорокіна, О. Шпенглера, Г. Тарда, З. Фройда, Е. Фромма. Проблеми профілактики та протидії насиллю в сім'ї досліджували такі вчені, як О. Бандурка, А. Блага, О. Джужа, Л. Крижна, О. Костирь, Ю. Крупка, К. Левченко, О. Литвинов, Г. Мошак, М. Панов, Я. Сотак, О. Старков та ін. Вказаними вченими сформовано низку принципово важливих положень та рекомендацій щодо профілактики та протидії сімейному насиллю. Але в сучасних умовах України насильство в сім'ї не втрачає своєї актуальності і потребує подальшого дослідження та розробки заходів протидії цьому явищу

Розв'язуючи порушену проблему, ми виявили **суперечності**, що об'єктивно існують у педагогічній теорії та практиці, а саме між:

– об'єктивною потребою суспільства в особистості, яка досконало володіє формами і методами соціальної роботи з особами, які вчинили

насильство в сім'ї;

- європейськими вимогами щодо захисту прав людини;
- необхідністю послідовної структури реалізації сучасних

технологій соціальної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї.

Ураховуючи об'єктивну потребу суспільства в особистості, яка досконало володіє формами і методами соціальної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, європейські вимоги щодо захисту прав людини, необхідність у послідовній структурі реалізації сучасних технологій соціальної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї і недостатню теоретичну та практичну розробку наукової проблеми обрано темою дослідження – „ **Форми і методи соціальної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї** ”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Магістерська робота виконана відповідно до наукової теми кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини „Актуальні проблеми соціально-педагогічної теорії та практики” (реєстраційний номер 0111 U 00 75 47).

Мета дослідження – на основі теоретичного обґрунтування наукової проблеми визначити та експериментально перевірити форми і методи соціальної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що узагальнення знань про технології **соціальної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї** за умов визначення форм і методів і упровадження науково обґрунтованої поетапної моделі сприятиме удосконаленню знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти.

Відповідно до мети і гіпотези було визначено такі **завдання дослідження**:

1. На підставі аналізу наукових джерел розкрити сутність проблеми насильства.

2. Розкрити види насильства у сім'ї та визначити причини їх виникнення.

3. Охарактеризувати модель технологій соціальної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, визначивши форми і методи роботи.

4. Показати алгоритм реалізації моделі соціальної роботи з особами, які вчинили насилля в сім'ї.

Об'єкт дослідження – особи, які вчинили насилля в сім'ї.

Предмет дослідження – форми і методи соціальної роботи з особами, які вчинили насилля в сім'ї .

Для досягнення мети і реалізації завдань дослідження застосовувався комплекс загальнонаукових **методів**: *теоретичні* – аналіз й узагальнення філософської, психологічної, педагогічної літератури для вивчення стану розробленості проблеми формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної комунікації в процесі педагогічних практик; теоретичного обґрунтування базових понять дослідження; системне структурування й моделювання для розробки моделі формування готовності студентів до професійної комунікації в процесі педагогічної практики; *емпіричні* – вивчення й узагальнення досвіду роботи, програмно-нормативних документів, педагогічне спостереження для додаткової перевірки даних, добір фактичного матеріалу у процесі дослідження; опитування (анкетування, тестування, бесіди) для з'ясування рівня сформованості професійної комунікації в студентів вищих педагогічних навчальних закладів; констатувальний, формувальний, контрольний етапи педагогічного експерименту з метою перевірки гіпотези дослідження; *методи математичної статистики* – для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані при організації педагогічної практики студентів педагогічних ВНЗ та під час вивчення навчальних дисциплін „Соціальна робота”, „Соціальна педагогіка”, „Соціальна робота з різними групами клієнтів”, „Технології соціально-педагогічної діяльності”, а також у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження впроваджено у практику роботи Школи передового досвіду «Школа соціальних знань» Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради та Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Апробація результатів дослідження. Основні концептуальні положення й результати магістерської роботи доповідались на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, жовтня 2020 р.) та ін.

Публікації. Основні положення магістерської роботи викладено в 1 тезах науково-методичного семінару.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (132 найменування), 2 додатків на 20 сторінках. Загальний обсяг роботи складає 115 сторінок, із них 90 сторінок основного тексту. Робота містить 2 рисунки.

ВИСНОВКИ

1. На підставі аналізу наукових джерел визначено сутність насильства, як соціальної проблеми. З'ясовано, що витoki насильства в сім'ї закладено у звичаях суспільства, в системі норм і правил, які передбачають для чоловіків, жінок та дітей різну визначену поведінку: активну та агресивну для чоловіків, поступливу для жінок і покірну для дітей. Значною мірою така поведінка є наслідком традиційного виховання, за якого агресивна поведінка чоловіків розглядається як єдиний та прийнятний спосіб вирішення проблем. Крім того, воно може здійснюватися й над іншими членами сім'ї, особливо над дітьми. Доведено, що в основі формування і розвитку схильностей до агресивної насильницької поведінки та здійснення насильницьких дій лежать умови, що різко утруднюють задоволення потреб, котрі людина вважає для себе життєво важливими, а отже, від яких вона перебуває в стані жорсткої залежності.

Більшість із цих умов, а також закономірностей, за якими виникають ці умови, а отже й означені схильності, психологічні залежності як передумови насильства й сама насильницька поведінка, людиною не усвідомлюються, і тому залишаються для неї некерованими. Охарактеризовано основні критерії цього дослідження — стать; вік; соціальне становище і рід занять; освіта; галузь виробництва, де працює правопорушник; проживання; громадянство; сімейний стан; стан особи на момент вчинення правопорушення (наявність/відсутність алкогольного сп'яніння або наркотичного збудження); адміністративне правопорушення вчинене: самостійно, в групі; наявність/відсутність притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення подібних правопорушень протягом року; наявність/відсутність судимості; час вчинення правопорушення.

2. Охарактеризовано види насильства у сім'ї та визначено причини їх виникнення. Існує велика кількість видів насильства в сім'ї, які можна згрупувати в чотири основні форми: 1) фізичне насильство в сім'ї, яке являє

собою умисне завдання одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, заподіяння шкоди його честі й гідності; 2) сексуальне насильство в сім'ї, що являє собою протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру стосовно неповнолітнього члена сім'ї; 3) психологічне насильство в сім'ї, яке може виражатися в насильстві, пов'язаному з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та завдається або може завдатися шкода психічному здоров'ю; 4) економічне насильство в сім'ї, яке виражається в умисному позбавленні одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Уточнено, що ситуація насильства в сім'ї може поєднувати в собі одну або декілька форм насильства. Залежно від характеру суспільної небезпеки і наслідків дій порушника насильство за правовою природою може бути кваліфіковано як адміністративне правопорушення або злочин, мати різну юридичну кваліфікацію. Відповідно, особи, які вчинили насильство в сім'ї, можуть нести за свої дії як кримінальну, так і адміністративну відповідальність

3.У ході дослідження узагальнено інформацію про психологічний портрет кривдника. Розглянуто кримінально-правова та медична характеристики особистості кривдника. Визначено типові риси і психологічні властивості особистості кривдника в його психологічному портреті (інтелект, цінності, мотиви, етика та мораль, самооцінка, емоційний стан, життєві вміння, особистісні риси). Узагальнено класифікацію кривдників, зокрема розділено їх на 5 категорій: до першої

категорії можна віднести кривдників, які через здійснення насильницької поведінки прагнуть подолати, хоча б тимчасово, стан психологічної залежності від певної людини, стосовно якої вони й здійснюють насильство. Друга категорія кривдників вирішує проблему виходу зі стану психологічної залежності шляхом активного нав'язування своєї особи іншим, досить конкретним людям.

Третя категорія кривдників — це люди з гіпертрофованим почуттям того, як має бути, почуттям належного. До четвертої категорії кривдників можна віднести тих, кому притаманна потреба утвердитись у власній думці про себе як про особу, яка здатна прийняти рішення або скоїти вчинок, здійснити незвичну, небезпечну, ризиковану дію. П'яту категорію кривдників можуть складати ті люди, для яких характерною є пасивна психологічна позиція, виражена в зниженому, дещо пригніченому настрої, притупленні інтересів, прагнень, бажань.

3. Охарактеризовано модель технологій соціальної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї. Зазначено, що соціальна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї в Україні здійснюється відповідно до законодавства про попередження насильства в сім'ї, соціальні послуги, соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, забезпечення рівних прав та жінок та чоловіків. З'ясовано, що розроблення, організації та виконання «Типової програми для кривдників», її проходження кривдниками забезпечують місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування відповідно до вимог статті 8 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Типова програма для кривдників розроблена на основі когнітивно-поведінкового підходу у психотерапії. Узагальнено форми і методи роботи із особами, які здійснили насилля в сім'ї. До них відносимо: індивідуальні та групові. Разом із проведенням групових занять можлива систематична організація груп взаємопідтримки та взаємодопомоги, що у поєднанні справлятиме значно більший ефект на формування моделі ненасильницької поведінки. Для

роботи використовують такі методи: бесіда; рольові ігри; вправи на візуалізацію; вправи з елементами тілесної терапії; Для висвітлення окремих тем, проведення додаткових занять або групових та індивідуальних консультацій можуть запрошуватися: Профільні спеціалісти можуть долучатися до проведення тематичних навчань, після яких може бути передбачено час для індивідуального спілкування з кривдниками для відповідей на їхні конкретні запитання. За можливості та за потреби кривдників передбачено надання індивідуальних консультацій, у тому числі залученими спеціалістами або спеціалістами відповідного профілю, які беруть участь у проведенні групової роботи. «мозковий штурм»; групові дискусії; релаксаційні вправи; психогімнастика; методи арт-терапії; обговорення в групах (міні-групи); міні-лекції; метод незакінчених речень тощо. Встановлено суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є; юристи; медики (нарколог, психіатр, лікарі відповідного профілю тощо); психологи, психотерапевти, дитячі психологи, соціальні педагоги; адвокати; сексологи, сексопатологи; представники громадських, релігійних організацій тощо. Уточнено вимоги до кваліфікації фахівців, які впроваджуватимуть Типову програму для кривдників Зазначено, що спеціалісти, які можуть її проводити, мають відповідати наступним кваліфікаційним вимогам: працюють практичним психологом, психотерапевтом чи психіатром; пройшли спеціальну підготовку, перепідготовку, курси підвищення кваліфікації; мають знання з когнітивної психології; представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі неурядові організації.

5.Розкрито алгоритм реалізації моделі соціальної роботи з особами, які вчинили насилля в сім'ї. Як зазначено у наказі Міністерства соціальної політики від 1 жовтня 2018 року №1434 «Про затвердження Типової програми для кривдників». На сьогодні найбільшу ефективність показує поєднання індивідуальної та групової роботи, проте їх одночасна організація

не завжди є можливою. Саме тому Програмою передбачені різні алгоритми роботи з урахуванням сучасних реалій роботи спеціалістів та можливостей кривдників відвідувати заняття. Охарактеризовано три варіанти алгоритму реалізації Програми: 1) діагностика, мотиваційне консультування, індивідуальна корекційна робота, 2) діагностика, індивідуальна корекційна робота та групова корекційна робота, 3) діагностика, мотиваційне консультування, індивідуальна робота.

Варто зазначити, що робота за Програмою структурована та послідовна, і це полегшує формування знань та навичок у клієнтів і допомагає спеціалістам організувати власну роботу. Доведено, що перш ніж переходити до тематики індивідуальних зустрічей відповідно до Програми, важливо приділити увагу психотерапевтичним особливостям роботи з особами – учасниками випадків домашнього насильства. Особливості роботи спеціаліста пов'язані з динамікою трикутника Карпмана та зі спробами клієнтів залучити його до взаємодії у ролі рятівника. Фахівцям варто бути обачними щодо розподілу влади під час терапевтичної взаємодії, адже вони насамперед знаходяться у вигравшому становищі як носії знань, законів та правил. Дуже важливо на початку роботи сформулювати домовленість про правила та кордони взаємодії, прописати обов'язки та права кожної зі сторін. Під час практичної реалізації Програми ця ситуація вирішується шляхом укладання угоди з визначеними правилами взаємодії, орієнтовний зразок якої представлений у Збірнику. Крім того, спеціалістам важливо зрозуміти, що під час роботи роль, що її вони виконують, є одночасно інтелектуальною та стосунковою. Вони володіють важливими знаннями, які в доступній формі потрібно передати клієнту, та перебуваючи у визначених терапевтичних стосунках, своєю присутністю і взаємодією створюють «тренувальний майданчик» для засвоєння клієнтом цих знань і перетворення їх на практичні навички.

На підставі результатів експериментального дослідження доведено доцільність упровадження моделі соціальної роботи з особами,

які вчинили насильство в сім'ї, включаючи її форми і методи.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретичною обґрунтованістю концептуальних положень, логіко-системним аналізом джерельної бази; кількісним та якісним аналізом одержаних даних щодо ефективності розробленої моделі.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми соціальної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї у процесі наукових практик, оскільки існує потреба у систематизації та узагальненні соціальних та психологічних умов щодо реалізації вищезазначеної моделі у площині методичної науки.